บทสำรวจการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาล

An Exploration of the Nationalism through Ideological Installation in Front of Public-School Flagpoles

ณัฐนิช ฉ่ำเฉื่อย[1] พัชรินทร์ สิรสุนทร[2] และกมเลศ โพธิกนิษฐ[3]
Nutthanit Chamchueai, Patcharin Sirasoonthorn and Kammales Photikanit
Received: September 4, 2024/ Revised: November 30, 2024/ Accepted: December 5, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจงานศึกษาและวิเคราะห์การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลทั้งในต่างประเทศและประเทศไทย ช่วง พ.ศ. 2557-2567 โดยใช้วิธีชาติพันธุ์วรรณาดิจิทัลและเน็ตโนกราฟีเพื่อรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากแหล่งข้อมูลดิจิทัลจำนวน 30 ชิ้นงาน โดยเกณฑ์การคัดเลือกวรรณกรรมประกอบด้วย ข้อมูลจากงานวิจัยจากฐานข้อมูล 7 แหล่ง ได้แก่ SAGE Journals, Taylor & Francis, EBSCO, TCI, ThaiLIS พบข้อมูลจำนวน 10 ประเทศ ได้แก่ ฟิลิปปินส์ ไต้หวัน สหรัฐอเมริกา อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น แอฟริกาใต้ แคนาดา เอธิโอเปีย ตุรกี และไทย และสื่อโซเชียลมีเดีย ได้แก่ YouTube, Facebook วิเคราะห์และตีความข้อมูลด้วยแนวคิดกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐของ Althusser (1971, 2014) ผลการศึกษาพบการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมมีลักษณะกิจกรรม อาทิ พิธีการเคารพธงชาติ สวดมนต์ กล่าวคำปฏิญาณตน การให้โอวาทและประกาศข่าวสารของครู มีโครงสร้างของอุดมการณ์แบบกระจกสองชั้นคือ ให้นักเรียนเข้าร่วมและปฏิบัติตามกฎระเบียบทั้งพฤติกรรมการแสดงออก การสวมใส่

---

[1] นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (PhD student of Social Development, Faculty of Social Sciences, Naresuan University), Email: mymintnutthanit@gmail.com

[2] รองศาสตราจารย์, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (Associate Professor, Faculty of Social Sciences, Naresuan University) Email: patcharins76@gmail.com

[3] ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (Assistant Professor, Faculty of Social Sciences, Naresuan University) Email: kammalesp@nu.ac.th

เครื่องแบบและทรงผมอย่างเชื่อฟัง สงบเสงี่ยม หากไม่ปฏิบัติตามกลไกเชิงการปราบปรามของรัฐจะถูกนำมาใช้คือ การลงโทษทางวินัย ผลการศึกษานี้โต้แย้งข้อเสนอเรื่องผลลัพธ์ของอุดมการณ์ว่านักเรียนไม่ได้ยอมจำนน เมื่อกระบวนการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมสิ้นสุดลง นักเรียนไม่ให้ความสำคัญหรือรู้สึกพิเศษกับการต้องปฏิบัติพฤติกรรมตามที่โรงเรียนกำหนด เช่น ไม่ปฏิบัติอย่างตั้งใจ มีการพูดคุยหรือหัวเราะเล่นกัน และมองว่าเป็นกิจกรรมที่น่าเบื่อ ผู้เขียนเสนอว่าควรปรับเปลี่ยนรูปแบบกิจกรรมเป็นพื้นที่เรียนรู้ให้นักเรียนฝึกฝนการใช้ความคิดเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับความรักชาติอย่างสร้างสรรค์ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนให้เป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย

คำสำคัญ: ชาตินิยม การจัดวางอุดมการณ์ กลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐ โรงเรียนรัฐบาล พื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาล

Abstract

This article aims to explore and analyze the instillation of nationalist ideology through activities conducted in front of public-school flagpoles in both foreign countries and Thailand from 2014-2024. Digital ethnography and netnography methods were used to collect secondary data from 30 digital sources. The selection criteria for literature included research data from seven databases: SAGE Journals, Taylor & Francis, EBSCO, TCI, and ThaiLIS. The study found information from 10 countries: the Philippines, Taiwan, the United States, Indonesia, Japan, South Africa, Canada, Ethiopia, Turkey, and Thailand, as well as from social media platforms such as YouTube and Facebook. The data was analyzed and interpreted using Althusser's (1971, 2014) concept of ideological state apparatuses. The results revealed that the installation of nationalist ideology involved activities such as national flag ceremonies, prayers, recitation of the pledge of allegiance, sermons delivered by teachers, and school announcements. These activities embodied a duplicate mirror-structure of ideology that required students to participate and follow rules related to behavior, expression, and appearance, including wearing uniforms

and maintaining regulated hairstyles with obedience and composure. Failure to comply resulted in the use of repressive state apparatuses, such as disciplinary punishment. This study challenges the notion that students completely submit to the imposed ideology. When the process of nationalist ideology installation concluded, students did not necessarily place importance on or feel connected to the prescribed behaviors. Instead, they often engaged with these activities half-heartedly, talked or laughed with peers, and found them mundane. The author proposes that these activities should be restructured into learning spaces that encourage students to engage in critical thinking about patriotism in a creative manner, fostering their development as active citizens in a democratic society.

Keywords: Nationalism, Ideological installation, Ideological state apparatuses, Public school, Front of public-school flagpoles

บทนำ

การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลปรากฏร่องรอยมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 จากผลพวงของการปฏิวัติฝรั่งเศส ที่นำพิธีกรรมส่งเสริมอุดมการณ์เรื่องชาติมาปฏิบัติแทนพิธีกรรมทางศาสนาในโรงเรียน เพื่อเสริมสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชาติและปลูกฝังคติเรื่องชาตินิยม พิธีกรรมลักษณะนี้แพร่หลายไปยังประเทศอื่น ๆ ในยุโรป อาทิ เยอรมนี ให้นักเรียนเดินแถวและร้องเพลงชาติ ตลอดจนสนับสนุนให้แสดงออกด้านความเป็นศัตรูกับฝรั่งเศสเพื่อเฉลิมฉลองวันแห่งชัยชนะ (Sedan Day) อังกฤษ ให้นักเรียนชักธงชาติและร้องเพลงชาติในวันจักรวรรดิ (Empire Day) เพื่อเสริมสร้างความภูมิใจในความยิ่งใหญ่ของจักรวรรดิ การแพร่กระจายไปในภูมิภาคอื่น ๆ เช่น ตุรกี ให้นักเรียนชักธงชาติและกล่าวคำปฏิญาณตนเพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติและส่งเสริมค่านิยมเรื่องความสามัคคี ญี่ปุ่น การแผ่อิทธิพลของตะวันตกหลังเปิดประเทศในยุคจักรพรรดิเมจิ ให้นักเรียนชักธงชาติและร้องเพลงชาติ และอ่านพระราชดำรัสว่าด้วยการศึกษา (Imperial Rescript on Education) ภายใต้บรรยากาศแบบพิธีการเพื่อสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิ ปลูกฝังความจงรักภักดีและคุณค่าทางศีลธรรม

(Giorgetti, 2020b) กรณีของไทย การรับอิทธิพลจากตะวันตกช่วงรัชกาลที่ 4 นำมาซึ่งการนิพนธ์เพลงชาติขึ้นครั้งแรกโดยใช้ต้นแบบทำนองมาจากเพลงชาติของอังกฤษ (เพลง God Save the Queen) (Hanzawa, 2023) ภายหลังจึงปรับปรุงเนื้อหาเรื่อยมา สำหรับเพลงชาติไทยปัจจุบันถูกแต่งขึ้นใหม่ช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง และพบหลักฐานการบังคับให้มีกิจกรรมชักธงชาติและร้องเพลงชาติในโรงเรียน ในรูปของระเบียบการชักธงชาติสยาม ที่ตราขึ้นเป็นกฎหมายเมื่อ พ.ศ. 2478 โดยกำหนดให้ “...ชักธงขึ้นเวลาเช้าเมื่อนักเรียนประชุมแถวก่อนเข้าห้องเรียน ธงลงเวลาประชุมแถวเลิกเรียน...” (Regulations for Raising the Siamese Flag, 1935)

ในบางประเทศ ธงชาติและเพลงชาติได้กลายเป็นสัญลักษณ์เอกราชของชาติตั้งแต่ยุคอาณานิคม ขณะที่บางประเทศได้ยกเลิกพิธีการเคารพธงชาติในโรงเรียน เช่น ตุรกี เมื่อ พ.ศ. 2556 เพื่อลดองค์ประกอบทางทหารและส่งเสริมบรรยากาศประชาธิปไตยในสถานศึกษา (Giorgetti, 2019a) บางประเทศมีการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนและการเรียกร้องให้ยกเลิกการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านพิธีกรรมหน้าเสาธง เช่น ญี่ปุ่น (Moroi, 2020) และไทย (Boontinand & Petcharamesree, 2018)

ในปัจจุบัน การถกเถียงเกี่ยวกับวิธีการที่ดีที่สุดในการเตรียมเยาวชนให้พร้อมรับมือกับความท้าทายในโลกที่ยุ่งเหยิง (Disruptive World) เป็นกระแสความสนใจของนักวิชาการศึกษาทั่วโลก เพื่อสร้างความตระหนักถึงการเป็นพลเมืองโลก ซึ่งสนธิสัญญาและอนุสัญญา และกรอบการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ พยายามสนับสนุนผ่านบทบาทของโรงเรียน ในรูปของการสอนการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง (Citizenship Education/ CE) เพื่อเตรียมนักเรียนให้พร้อมเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย และการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองโลก (Global Citizenship Education/ GCE) เพื่อสนับสนุนสันติภาพ สิทธิมนุษยชน และความเสมอภาค โดยมุ่งเสริมสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนโลกและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้แก่นักเรียนและคนหนุ่มสาวทั่วโลกอาทิ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals/ SDGs) ขององค์การสหประชาชาติ ข้อ 4.7 เกี่ยวข้องกับประเด็นสิทธิมนุษยชน ส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งความสงบสุขและไม่ใช้ความรุนแรง การเป็นพลเมืองของโลก และความชื่นชมในความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่ลงนามรับรองวาระการพัฒนา 2030 (Agenda 2030) (Akkari & Maleq, 2020; Kennedy, 2019; Office of the National Economic and Social Development Council, 2024)

กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เป็นหมุดหมายของการจัดวางอุดมการณ์ให้แก่ผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ได้แก่ อุดมการณ์ด้านการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง และพลเมืองโลก เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนให้เป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย หลีกเลี่ยงการบ่มเพาะมุมมองแบบคู่ตรงข้าม (Binary) ซึ่งมักพบในระบอบเผด็จการ ที่มุ่งส่งเสริมความสามัคคีมากกว่าเคารพความหลากหลาย ส่งเสริมความเป็นชาติและความจงรักภักดี มีจิตสำนึกแบบขอบคุณอดีตและฝากอนาคตไว้กับผู้นำ Kennedy (2019) เสนอว่า การบังคับให้เคารพธงชาติ รวมถึงกิจกรรมการกล่าวคำปฏิญาณตนด้านความจงรักภักดี เป็นรูปแบบหนึ่งที่พบในพิธีกรรมหลักที่ระบอบเผด็จการนิยมนำมาใช้ กรณีไทย สอดคล้องกับงานของ Hanna (2022) ที่พบเนื้อหาการสอนการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองเน้นย้ำอัตลักษณ์ประจำชาติเดียวคือ อัตลักษณ์ไทย แม้ว่าบริบทของประเทศจะมีชนพื้นเมืองและชนกลุ่มน้อยกระจายในหลายพื้นที่ โดยนักเรียนมักถูกฝึกให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียนอย่างเชื่อฟัง ไม่ตั้งคำถามและไม่วิพากษ์วิจารณ์

อุดมการณ์ชาตินิยมในโรงเรียนที่รัฐพยายามจะจัดวางเชิงบังคับ Giorgetti (2019a) เสนอว่านักเรียนจะกลายเป็นพลเมืองที่มีความคิดอนุรักษ์นิยมสุดโต่ง ซึ่งเชื่อมโยงไปสู่พฤติกรรมความเป็นปรปักษ์กับอุดมการณ์ประชาธิปไตย อาทิ การแสดงความคิดเห็นคัดค้านยกเลิกพิธีกรรมหน้าเสาธงโรงเรียนของรัฐบาลตุรกีว่า *“...คำปฏิญาณตนเป็นหนึ่งในคุณลักษณะที่โดดเด่นของอัตลักษณ์ประจำชาติของเรา ถ้าไม่ชอบก็เงียบไปซะ”* เช่นเดียวกับไทย การที่นักเรียนออกมาเรียกร้องให้ยกเลิก เช่น การพร้อมใจกันร้องเพลงชาติหน้าเสาธงพร้อมกับยกมือขึ้นชูสามนิ้ว การติดโบว์ขาว การชูกระดาษสีขาว การไม่สวมเครื่องแบบนักเรียน เพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์ในการประท้วง นักเรียนเหล่านี้ถูกครูและกลุ่มคนบางส่วนในสังคมตำหนิว่าไม่รักชาติ ควรลาออกจากโรงเรียนหรือไล่ให้ไปอาศัยอยู่ประเทศอื่น (Boontinand & Petcharamesree, 2018)

บทความนี้ ตั้งคำถามถึงกระบวนการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมของรัฐผ่านการจัดกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาล ตลอดจนผลลัพธ์ที่มีต่อนักเรียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจงานศึกษาและวิเคราะห์การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลทั้งในต่างประเทศและประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2557-2567 เพื่อสำรวจรูปแบบและเนื้อหาของกิจกรรมที่โรงเรียนใช้เพื่อจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยม โดยใช้การวิเคราะห์และตีความผ่านแนวคิดกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐ (Althusser, 1971; 2014)

กรอบแนวคิดทฤษฎี

บทความนี้ มุ่งวิเคราะห์ “อุดมการณ์” (Ideology) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อขับเคลื่อนอุดมการณ์ของรัฐ ที่กระทำผ่าน “กลไกของรัฐ” (State Apparatuses) ในรูปของกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐ (Ideological State Apparatuses/ ISAs) ตามมุมมองของ Louis Althusser (1971, 2014) มีความโดดเด่นต่อการนำมาศึกษาประเด็นการเมืองของการจัดวางอุดมการณ์ของรัฐในโรงเรียน โดย Althusser ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากสำนัก Marxist โดยเฉพาะอย่างยิ่ง Antonio Gramsci เกี่ยวกับรัฐ อุดมการณ์ และกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐ ในแง่มุมการมองสังคมแบบองค์รวม (Holist Approach) และมองการเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ เกี่ยวข้องกับสถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการ ตลอดจนการนำมาอธิบายความขัดแย้งทางสังคมที่เกิดขึ้นจากรัฐและการแบ่งชนชั้นทางสังคม ในการกำหนดจิตสำนึกของมนุษย์ขึ้น (Callinicos, 2004)

สำนัก Marxist มองว่ารัฐถือกำเนิดขึ้นจากการก่อรูปทางสังคมจากโครงสร้างทางชนชั้น/ โครงสร้างเชิงเศรษฐกิจ (Economic Structure) ประกอบด้วย ชนชั้นผู้ปกครองเป็นฝ่ายครอบครองอำนาจรัฐ เพื่อควบคุมการผลิตซ้ำโครงสร้างทางชนชั้นและความสัมพันธ์ทางชนชั้นผ่านกลไกเชิงการปราบปราม (Repressive Apparatus) ของรัฐ ได้แก่ การใช้กฎหมายและการปราบปรามกับชนชั้นผู้ถูกปกครอง ซึ่งโครงสร้างถือเป็นศูนย์กลางของประชาสังคม (Civil Society) และก่อให้เกิดจิตสำนึกของมนุษย์ขึ้น ขณะที่ Gramsci เพิ่มเติมมุมมองต่อประชาสังคม (Civil Society) ในส่วนของโครงสร้างส่วนบน (Superstructure) เขาชี้ว่าชนชั้นผู้ปกครองใช้การครองอำนาจนำ (Hegemony) เพื่อกำหนดจิตสำนึก (Consciousness) และอุดมการณ์ (Ideology) ให้แก่ชนชั้นผู้ถูกปกครองในรูปของสามัญสำนึก (Common sense) สำหรับ Althusser เพิ่มเติมมุมมอง “โรงเรียน” เป็นสถาบันที่โดดเด่นที่สุดซึ่งรัฐนำมาใช้เป็นกลไกการผลิตซ้ำกำลังแรงงานและความสัมพันธ์ทางการผลิตผ่านการจัดวางอุดมการณ์ให้แก่นักเรียน (Carnoy, 2014) โดยอุดมการณ์คือ ชุดความจริงที่ถูกบิดเบือนให้ผิดเพี้ยนไปเพื่อจำกัดจิตสำนึกของมนุษย์ประกอบสร้างขึ้นผ่านตัวของเขาเองในลักษณะภาพลวงตาเพื่อใช้มองความจริงต่อโลกของตัวเขาเอง (Althusser, 1971; Carnoy, 2014)

ดังนั้นอุดมการณ์ถูกนำมาใช้ในการก่อรูปทางสังคม โดยมีรัฐเป็นกลไกสำคัญที่ขับเคลื่อนผ่านสถาบันต่าง ๆ ซึ่งชนชั้นผู้ปกครองได้ยึดครองอำนาจรัฐและกลไกรัฐไว้ เพื่อทำหน้าที่จัดวางอุดมการณ์ของชนชั้นผู้ปกครองผสานกับการใช้ความรุนแรง เพื่อรักษาการ

คงสถานะทางชนชั้นไว้ในความสัมพันธ์แบบการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางการผลิตในเวลาเดียวกับที่ผลิตกำลังแรงงาน ด้วยเหตุนี้นักเรียนจึงถูกจัดวางอุดมการณ์บางประการ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้นักเรียนมองโลกในแบบที่สถาบันการศึกษาต้องการ อุดมการณ์ตามนัยนี้ทำหน้าที่ประกอบสร้างความคิดขึ้นในลักษณะภาพลวงตา (Illusion) ผ่านการเรียนรู้เกี่ยวกับความรู้-วิธีปฏิบัติ กฎของการประพฤติตัวที่ดี และความจำเป็นในการยอมรับกฎระเบียบต่าง ๆ โดยมีโครงสร้างของอุดมการณ์ ประกอบด้วย ประธาน(หลัก) (**S**ubject) ที่อยู่ภายในประธาน(รอง) (**s**ubjects) และประธาน(หลัก) (**S**ubject) ที่อยู่ในตัวเองของอุดมการณ์ ในความสัมพันธ์แบบประธาน(รอง)-ประธาน(หลัก) (**s**ubjects-**S**ubject) หรือที่ Althusser (1971, 2014) เรียกว่า โครงสร้างแบบกระจกสองชั้นของอุดมการณ์ (The Duplicate Mirror-structure of Ideology) ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญดังนี้

1. การร้องเรียก (Interpellation) “ปัจเจกบุคคล” ให้กลายเป็นประธาน(รอง) (**s**ubjects)

2. การทำให้ประธาน(รอง) (**s**ubjects) ยอมจำนนต่อประธาน(หลัก) (**S**ubject) ของอุดมการณ์

3. การทำให้ประธาน(รอง) (**s**ubjects) และประธาน(หลัก) (**S**ubject) เกิดการตระหนักซึ่งกันและกัน, การทำให้ประธาน(รอง) (**s**ubjects) ด้วยกันเกิดการตระหนักซึ่งกันและกัน, และในที่สุดทำให้ประธาน(รอง) (**s**ubjects) เกิดการตระหนักในตนเอง

4. หลักประกันสำคัญที่จะทำให้ทุกอย่างเป็นความจริงคือ เงื่อนไขที่ประธาน(รอง) (**s**ubjects) ตระหนักว่าตนเองคือใคร และประพฤติปฏิบัติตัวตามประธาน(หลัก) (**S**ubject) ของอุดมการณ์

(Althusser, 1971: 181)

Althusser (1971: 181) เสนอว่าเมื่อปัจเจกบุคคลถูกร้องเรียกเข้าสู่ประธาน(รอง) (**s**ubjects) ในอุดมการณ์แล้ว อุดมการณ์จะเข้าไปทำงานในความคิดของประธาน(รอง) ในเกือบทุกกรณี หรือที่เรียกว่า ประธาน(รอง)ที่ดี (Good **s**ubjects) โดย ประธาน(รอง)ที่ดีจะประพฤติปฏิบัติตัวตามพิธีกรรมของแต่ละสถาบัน และตระหนักถึงทุกอย่างที่กำลังดำเนินอยู่ว่า “มันต้องเป็นความจริงแบบนี้และไม่สามารถจะเป็นอย่างอื่นไปได้”

ในทัศนะของ Althusser (1971, 2014) หากอุดมการณ์ไม่สามารถเข้าไปทำงานในความคิดของประธาน(รอง) ได้ พวกเขาจะถูกเรียกว่า ประธาน(รอง)ที่เลว (Bad

subjects) อย่างไรก็ตาม การที่ Althusser ไม่ได้กล่าวถึงเงื่อนไขการเกิดขึ้นของประธาน(รอง)ที่เลวอย่างละเอียด เนื่องจากมองว่าเป็นไปได้น้อยมากที่การทำงานของอุดมการณ์จะผิดพลาด เพราะหากกลไกเชิงอุดมการณ์ไม่สามารถทำงานได้ รัฐก็จะนำกลไกเชิงการปราบปรามของรัฐ (Repressive State Apparatuses/ RSAs) เข้ามาจัดการ โดยผลลัพธ์ของกระบวนการนี้ประกอบด้วย

สิ่งที่ขาดหายไป: ความคิดของปัจเจกบุคคล

สิ่งที่คงอยู่: ปัจเจกบุคคลเป็นประธาน(รอง) (**s**ubjects) ที่มีจิตสำนึก ความเชื่อและการกระทำอยู่ภายในอุดมการณ์

สิ่งที่ปรากฏขึ้น: ปัจเจกบุคคลอยู่ในภาคปฏิบัติการ ที่ถูกควบคุมโดยพิธีกรรมของกลไกเชิงอุดมการณ์

สำหรับ “ความคิด” ที่ขาดหายไปนั้น Althusser (1971) เสนอว่า เป็น “ความคิด” ในความหมายเชิงอุดมคติหรือเชิงจิตวิญญาณ ที่อยู่ในภาคปฏิบัติการซึ่งถูกควบคุมโดยพิธีกรรม และในท้ายที่สุดจะถูกกำหนดจากกลไกเชิงอุดมการณ์ ดังนั้นประธาน(รอง) (**s**ubjects) จะลงมือกระทำการได้เท่า ๆ กับที่ถูกกระทำจากระบบที่เป็นอยู่ สำหรับสัดส่วนนี้ขึ้นอยู่กับการถูกกำหนดความจริงโดยอุดมการณ์ที่อยู่ในกลไกเชิงอุดมการณ์ซึ่งมีสภาวะเชิงวัตถุ (Material Ideological Apparatus) ซึ่งระบุปฏิบัติการที่มีสภาวะเชิงวัตถุ (Material Practices) ที่ถูกควบคุมโดยพิธีกรรมที่มีสภาวะเชิงวัตถุ (Material Ritual) และภาคปฏิบัติการนั้นจะดำรงอยู่ในการกระทำที่มีสภาวะเชิงวัตถุ (Material Actions) ของประธาน(รอง) (**s**ubjects) ผู้ซึ่งมีจิตสำนึกรู้ตัวอย่างเต็มเปี่ยมในความเชื่อของตน

(Althusser, 1971: 169-170)

อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอผลลัพธ์ของอุดมการณ์ของ Althusser (1971, 2014) ว่าเมื่อปัจเจกบุคคลถูกร้องเรียกเข้าสู่ประธาน(รอง) (**s**ubjects) ในอุดมการณ์แล้ว หากกลายเป็นประธาน(รอง)ที่เลว (Bad **s**ubjects) รัฐก็จะนำกลไกเชิงการปราบปรามของรัฐ (Repressive State Apparatuses/ RSAs) เข้ามาจัดการให้กลายเป็นประธาน(รอง)ที่ดี (Good **s**ubjects) นั้น Azeez & Gaitán-Barrera (2017) เสนอว่าเป็นการสรุปที่ยังขาดแง่มุมของการกลายเป็นประธาน(รอง)ที่เลว (Bad **s**ubjects) ซึ่งมีลักษณะเฉพาะคืออัตวิสัยในเชิงต่อต้าน ความสงสัย และความคิดเชิงวิพากษ์ ที่ตั้งคำถามต่ออำนาจ ระบอบการปกครองที่ดำเนินอยู่ และมองความจริงอีกด้านในเชิงปฏิวัติ กล่าวคือ การมองความจริง

ในมุมที่ต่างออกไปจากที่สังคมหรือรัฐกำหนด เช่น การเปิดเผยความไม่เท่าเทียม หรือการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงในสังคม

ส่วนของงานศึกษาอุดมการณ์ในโรงเรียนพบว่า มุ่งเน้นแบบเรียนเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย และหนังสืออ่านเสริมนอกเวลา (Tepnarin, 2013) ขณะที่พื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนถูกกล่าวถึงว่าเป็นการส่งต่อลัทธิชาตินิยมผ่านกิจกรรมการยืนเคารพธงชาติ การเข้าแถวหน้าเสาธง และชุดเครื่องแบบต่าง ๆ ที่วางอยู่บนเหตุผลเรื่องระเบียบวินัยของนักเรียน (Potjanalawan, 2021) ทว่ายังไม่มีการอธิบายรายละเอียดการจัดวางอุดมการณ์และเปิดประเด็นถกแถลงเกี่ยวกับกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐ ดังนั้นบทความนี้ นำกรอบแนวคิดทฤษฎีกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐของ Althusser (1971; 2014) ที่มองพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลในฐานะประธาน(หลัก) (**S**ubject) และนักเรียนอยู่ในฐานะของประธาน(รอง) (**s**ubjects) มาประยุกต์ใช้ศึกษาการจัดวางอุดมการณ์บางประการให้แก่นักเรียน เพื่อให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ มุ่งให้นักเรียนเรียนรู้เกี่ยวกับความรู้-วิธีปฏิบัติ กฎของการประพฤติตัวที่ดี และความจำเป็นในการยอมรับกฎระเบียบต่าง ๆ ของโรงเรียนอย่างยอมจำนน เพื่อสำรวจรูปแบบและเนื้อหาของกิจกรรมที่โรงเรียนใช้เพื่อจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยม โดยรวบรวมข้อมูลจากงานศึกษาและวิเคราะห์การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลทั้งในต่างประเทศและประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2557-2567 ตลอดจนศึกษาผลลัพธ์ของกิจกรรมดังกล่าวที่มีต่อนักเรียน การตระหนักถึงความจริงต่าง ๆ ตามเนื้อหาที่โรงเรียนสอน ตลอดจนการปรากฏตัวของชุดความจริงอื่น ๆ ที่แตกต่างไปจากข้อเสนอของ Althusser (1971; 2014)

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความนี้ใช้วิธีชาติพันธุ์วรรณาดิจิทัลและเน็ตโนกราฟี เพื่อรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิเกี่ยวกับการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาล ใช้การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) ประกอบด้วย ประการแรก สืบค้นข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลในช่วง พ.ศ. 2557-2567 จากแหล่งข้อมูลทางวิชาการดิจิทัลที่เชื่อถือได้ โดยคำสำคัญที่ใช้ในการค้นหา ได้แก่ ชาตินิยม โรงเรียน และการเคารพธงชาติ พบงานที่เกี่ยวข้องจากฐานข้อมูล SAGE Journals, Taylor & Francis, EBSCO,

TCI, ThaiLIS เกณฑ์การคัดเลือกข้อมูลจำกัดเฉพาะงานภาษาอังกฤษและภาษาไทย ผ่านการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว ประการที่สอง ข้อมูลจากงานวิจัยจากฐานข้อมูลนานาชาติและระดับชาติพบจำนวน 10 ชิ้นงานจาก 10 ประเทศ ได้แก่ ฟิลิปปินส์ ไต้หวัน สหรัฐอเมริกา อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น แอฟริกาใต้ แคนาดา เอธิโอเปีย ตุรกี (Table 1) และไทย (Table 2) และประการสุดท้าย ข้อมูลที่ปรากฏบนสื่อดิจิทัล ได้แก่ YouTube, Facebook ของทั้ง 10 ประเทศข้างต้น

กรณีศึกษาประเทศไทย ใช้เอกสารดิจิทัลของกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หลักฐานหลักสูตรของโรงเรียนรัฐบาลและส่วนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงที่เผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ ตลอดจนสื่อโซเชียลมีเดียของโรงเรียน และโซเชียลมีเดียของกลุ่มนักเรียนที่สนับสนุนการเข้าแถวหน้าเสาธงในนาม “นักเรียนดี” และนักเรียนที่ต่อต้านในนาม “นักเรียนเลว” เพื่อเปิดเผยกระบวนการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมของรัฐที่กระทำผ่านการจัดกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาล ตลอดจนผลลัพธ์ของอุดมการณ์ชาตินิยมที่ส่งผลต่อนักเรียนช่วง พ.ศ. 2557-2567 จำนวน 20 ชิ้นงาน จำแนกเป็นหลักฐานที่อ้างอิงได้จำนวน 15 ชิ้นงาน เกี่ยวข้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นที่ฐาน พุทธศักราช 2551 ของกระทรวงศึกษาธิการ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเคารพธงชาติ การสวดมนต์ไหว้พระ เครื่องแบบ ทรงผม และการลงโทษนักเรียน การประเมินคุณภาพมาตรฐานการศึกษา (Table 2) และหลักฐานที่ไม่อ้างอิง[4]จำนวน 5 ชิ้นงาน ได้แก่ หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนรัฐบาล 3 แห่งที่เกิดปรากฏการณ์นักเรียนเลวขึ้นช่วง พ.ศ. 2563-2567 และกลุ่มนักเรียนเลวและนักเรียนดี

ดังนั้นจำนวนข้อมูลทุติยภูมิจากแหล่งข้อมูลดิจิทัลที่สำรวจพบและใช้วิเคราะห์การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลช่วง พ.ศ. 2557-2567 จากในต่างประเทศจำนวน 9 ชิ้นงาน และประเทศไทยจำนวน 21 ชิ้นงาน รวมทั้งสิ้น 30 ชิ้นงาน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลผู้เขียนใช้เกณฑ์การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ในส่วนที่ปรากฏข้อมูลเกี่ยวข้องกับการใช้กลไกเชิงการปราบปราม กลไกเชิงอุดมการณ์ พิธีกรรม การเป็นประธาน (**S**ubject) และการกลายเป็นประธาน(รอง)ที่ดี (Good **s**ubjects) ประธาน(รอง)ที่เลว (Bad **s**ubjects)

---

[4] ผู้เขียนไม่เปิดเผยแหล่งข้อมูลอ้างอิงและใช้นามสมมติแทนเพื่อไม่ให้ระบุพื้นที่สนามได้ ตามหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์สากลของ Belmont Report 3 ประการ ได้แก่ 1. หลักความเคารพในบุคคล (Respect for Person) 2. หลักคุณประโยชน์ไม่ก่ออันตราย (Beneficence) และ 3. หลักความยุติธรรม (Justice)

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบสาระสำคัญสองประการ ได้แก่ ประการแรก การปรากฏตัวของกลไกรัฐและโครงสร้างแบบกระจกสองชั้นของอุดมการณ์ และประการที่สอง ผลลัพธ์ของอุดมการณ์ชาตินิยม ดังนี้

1. กลไกรัฐและโครงสร้างแบบกระจกสองชั้นของอุดมการณ์

Table 1 การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลในต่างประเทศ พ.ศ. 2557-2567

ประเทศ	กลไกเชิงการปราบปราม	กลไกเชิงอุดมการณ์	พิธีกรรม	ผลลัพธ์	
				ประธาน(รอง)ที่ดี	ประธาน(รอง)ที่เลว
ฟิลิปปินส์ (De Vera, 2021)	- กฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2530 - พระราชบัญญัติสาธารณรัฐหมายเลข 8491 - คำสั่งกรมสามัญศึกษา ฉบับที่ 50, 2558 และ ฉบับที่ 21, 2562 - จัดกิจกรรมทุกเช้าวันจันทร์ถึงศุกร์	- แผนพัฒนาเยาวชนฟิลิปปินส์ พ.ศ. 2560-2565 - นโยบายปลูกฝังความรู้สึกรักชาติและชาตินิยมให้กับเยาวชน - ธงชาติ ธงของโรงเรียน และอุปกรณ์ขยายเสียง	- การร้องเพลงชาติ - การสวดมนต์ - การกล่าวคำปฏิญาณตน - การให้โอวาทและประกาศข่าวสาร	นักเรียนรู้สึกภาคภูมิใจและตระหนักถึงความสำคัญของการแสดงความรักชาติ	นักเรียนไม่ได้ให้ความสำคัญหรือรู้สึกพิเศษกับการแสดงพฤติกรรมให้ถูกต้องตามที่โรงเรียนกำหนด
ไต้หวัน (Chun, 2023)	- คู่มือตัวอย่างมารยาทแห่งชาติของกระทรวงมหาดไทย (พ.ศ. 2514) - การประเมินผลการปฏิบัติงานของครู (พ.ศ. 2531) - จัดกิจกรรมทุกเช้าวันจันทร์ถึงศุกร์	- นโยบายการขับเน้นอุดมการณ์หลัก 3 ประการ ได้แก่ การฟื้นฟูศิลปวิทยาวัฒนธรรมจีน จิตวิญญาณของชาติ และการศึกษาด้านศีลธรรม - ธงชาติ ธงของโรงเรียน และอุปกรณ์ขยายเสียง	- การเคารพธงชาติ - การให้โอวาทและประกาศข่าวสาร - การมอบรางวัล	*-ไม่ปรากฏ-*	
สหรัฐอเมริกา (Abril, 2016)	- กฎหมายการให้ประดับธงชาติในห้องเรียน (บางรัฐ) - จัดกิจกรรมในห้องเรียนทุกเช้าวันจันทร์ถึงศุกร์	- การประดับธงชาติในห้องเรียน อุปกรณ์ขยายเสียง (ลำโพง) - ธงชาติ และอุปกรณ์ขยายเสียง	- กล่าวคำปฏิญาณตน - การเคารพธงชาติ	*-ไม่ปรากฏ-*	
อินโดนีเซีย (Rinjani & Bestari, 2020)	จัดกิจกรรมทุกเช้าวันจันทร์	- นโยบายการป้องกันประเทศของอธิบดีกรมกลาโหม - ธงชาติ ธงของโรงเรียน และอุปกรณ์ขยายเสียง	- การเคารพธงชาติ - การให้โอวาทและประกาศข่าวสาร	*-ไม่ปรากฏ-*	นักเรียนบางส่วนจำเนื้อเพลงชาติไม่ได้
ญี่ปุ่น (Moroi, 2020)	- คำสั่งมาตรการการปฏิบัติในพิธีการเคารพธงชาติและร้องเพลงชาติ (พ.ศ. 2546) - จัดกิจกรรมในพิธีเข้าและสำเร็จการศึกษา	- ธงชาติ และอุปกรณ์ขยายเสียง	การเคารพธงชาติ	*-ไม่ปรากฏ-*	ครูบางส่วนปฏิเสธการเคารพธงชาติ

ประเทศ	กลไกเชิงการปราบปราม	กลไกเชิงอุดมการณ์	พิธีกรรม	ผลลัพธ์	
				ประธาน(รอง) ที่ดี	ประธาน(รอง) ที่เลว
แอฟริกาใต้ (Silbert & Jacklin, 2015)	จัดกิจกรรมพื้นที่หน้าเสาธง/ ห้องโถงทุกเช้าวันจันทร์และศุกร์	- ธงชาติ และอุปกรณ์ขยายเสียง	- การเคารพธงชาติ - การกล่าวคำปฏิญาณตน - การสวดมนต์ - การให้โอวาทและประกาศข่าวสาร - การแสดงความยินดี	*-ไม่ปรากฏ-*	นักเรียนไม่ได้ให้ความสำคัญกับการแสดงพฤติกรรมตามที่โรงเรียนกำหนด
แคนาดา (Birch, 2022)	กฎหมายบังคับให้เปิดเพลงชาติทุกวันในโรงเรียน (บางรัฐ)	การเปิดเพลงชาติทุกวันในโรงเรียน	*-ไม่ปรากฏ-*	*-ไม่ปรากฏ-*	นักเรียนมีทัศนคติเชิงลบต่อเพลงชาติ
เอธิโอเปีย (Kassa, 2023)	จัดกิจกรรม ณ โบสถ์ของโรงเรียนทุกเช้าวันจันทร์ถึงศุกร์	ภาพจิตรกรรมฝาผนัง	- อ่านเรื่องราวความแข็งแกร่งและความสำเร็จของนักบุญ - การสวดมนต์อธิษฐานและร้องเพลงสวดเกี่ยวกับชาติ	นักเรียนรู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์และรู้สึกโชคดีที่ได้เกิดเป็นชาวเอธิโอเปีย	*-ไม่ปรากฏ-*
ตุรกี (Giorgetti, 2019a)	การลบมรดกของการรัฐประหารออกจากระบบการศึกษา - ยกเลิกพิธีกล่าวคำปฏิญาณตน (พ.ศ. 2556) - ยกเลิกเครื่องแบบนักเรียน รวมถึงยกเลิกการสวมผ้าคลุมศีรษะของนักเรียนหญิง (พ.ศ. 2557)		*-ไม่ปรากฏ-*	ฝ่ายอนุรักษ์นิยมต้องการนำพิธีกล่าวคำปฏิญาณตนกลับมาใช้ในโรงเรียน	ฝ่ายก้าวหน้ามองว่าพิธีกล่าวคำปฏิญาณตนพบในระบอบฟาสซิสต์หรือคอมมิวนิสต์

Table 1 แสดงผลการวิเคราะห์การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลในต่างประเทศ ภายใต้บริบททางสังคม วัฒนธรรม การเมือง และประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน พบรายละเอียดกลไกของรัฐและโครงสร้างแบบกระจกสองชั้นของอุดมการณ์ที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามลักษณะกลไกหลักที่รัฐนำมาใช้จัดวางอุดมการณ์มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ พบการใช้กลไกเชิงการปราบปรามที่อยู่ในรูปของกฎหมาย กฎระเบียบ คำสั่ง และคู่มือแนวทางการปฏิบัติจากรัฐส่วนกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระทรวงศึกษาธิการของแต่ละประเทศ เพื่อควบคุมสั่งการหรือกำกับดูแลให้การจัดกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงของแต่ละโรงเรียนเป็นไปโดยราบรื่น โดยมีผู้บริหารและครูเป็นผู้ออกแบบตารางเวลากิจกรรมของโรงเรียน ในภาคปฏิบัติการ มีการจัดตำแหน่งแห่งที่ของครู ที่เอื้อให้สามารถจ้องมองตรวจตรา สังเกตความถูกต้องของพฤติกรรมการแสดงออกของนักเรียน การสวมใส่เครื่องแบบและทรงผม และการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของนักเรียนในลักษณะการยืนเข้าแถวตรงกลางพื้นที่พิธีกรรม โดยมีนักเรียนประมาณ 3-5 คนทำหน้าที่เป็นตัวแทนนักเรียนนำปฏิบัติแต่ละกิจกรรม ผู้ไม่ปฏิบัติตามบรรทัดฐานจะได้รับการลงโทษ (Abril, 2016; Chun, 2023; De Vera, 2021; Rinjani & Bestari, 2020; Silbert & Jacklin, 2015)

นอกจากนี้ พบการขับเคลื่อนกลไกเชิงอุดมการณ์ผ่านแผนการพัฒนาประเทศและนโยบายของรัฐบาลในรูปของ “กิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธง” ที่กระทำผ่านภาคปฏิบัติการสภาวะเชิงวัตถุของอุดมการณ์ที่แฝงด้วยความหมายของชาตินิยม ได้แก่ ธงชาติ เนื้อร้องและทำนองเพลงชาติ เสาธงชาติที่เสริมการวางตำแหน่งธงชาติให้โดดเด่นสูงสง่า อุปกรณ์ขยายเสียง (ไมโครโฟน/ ลำโพง) โดยกิจกรรมของพิธีกรรมมักประกอบด้วย พิธีการเคารพธงชาติ ที่มีแบบแผนปฏิบัติคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ การยืนตรงเรียงแถวหันไปทางธงชาติ วางฝ่ามือขวาไว้บนหน้าอกด้านซ้ายของตนเองหรือยืนตรงมือแนบลำตัว มองการชักธงชาติควบคู่ไปกับการร้องเพลงชาติพร้อมกับการบรรเลงดนตรี (ถ้ามี) การสวดมนต์ตามบทสวดของศาสนาหลักของแต่ละประเทศ การกล่าวคำปฏิญาณตนเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อชาติ การให้โอวาทและประกาศข่าวสารของครู และการมอบรางวัลหรือแสดงความยินดีกับนักเรียนที่มีผลงานดีเด่นทางวิชาการ วัฒนธรรม และกีฬา โดยกิจกรรมทั้งหมดนี้ใช้เวลาประมาณ 15-30 นาที (Abril, 2016; Chun, 2023; De Vera, 2021; Rinjani & Bestari, 2020; Silbert & Jacklin, 2015)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพิธีการเคารพธงชาติในบางประเทศจะไม่ได้เกิดขึ้นบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียน ได้แก่ สหรัฐอเมริกา (Abril, 2016) และญี่ปุ่น (Moroi, 2020) ไม่มีพิธีกรรมแต่ใช้การเปิดเพลงชาติในโรงเรียน ได้แก่ แคนาดา (Birch, 2022) หรือเงื่อนไขอื่น ๆ ในเอธิโอเปีย (Kassa, 2023) ที่จัดการศึกษาในโรงเรียนสอนศาสนาพบการใช้โบสถ์เพื่อทำพิธีกรรม หรือในบางประเทศได้ยกเลิกพิธีการเคารพธงชาติแล้ว เช่น ตุรกี (Giorgetti, 2019a) แต่พบว่ามีการใช้กลไกรัฐและกระบวนการทำงานของอุดมการณ์ในรูปกิจกรรมอื่นที่มีรูปแบบคล้ายคลึงกัน

ผลการศึกษาที่พบใน Table 1 ยืนยันว่าการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงได้สถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ และปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างครูกับนักเรียน ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงลึกของอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่พิธีกรรม เช่น ธงชาติ พบความหมายของการขับเน้นอุดมการณ์ชาตินิยมที่แตกต่างกันในรูปของภาพเชิงสัญลักษณ์และการใช้สีที่แตกต่างกันของธงชาติในแต่ละประเทศ เช่นกรณีของประเทศฟิลิปปินส์ ธงชาติประกอบด้วยภาพดวงอาทิตย์และดวงดาวสื่อถึงแหล่งกำเนิดเชื้อสายของชาวฟิลิปปินส์ แสงอาทิตย์ 8 ตำแหน่งสื่อถึง 8 จังหวัดที่ต่อต้านชาวสเปนเมื่อครั้งตกเป็นอาณานิคม และดาว 3 ดวงสื่อถึงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์หลักของประเทศ ได้แก่ เมือง Luzon,

The Visayas, Mindanao และสามเหลี่ยมสีขาวสื่อถึงความบริสุทธิ์และสันติภาพ สีน้ำเงินสื่อถึงความรักชาติ และสีแดงสื่อถึงความกล้าหาญ (Dorling Kindersley Limited, 2014)

Table 2 การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลในประเทศไทย พ.ศ. 2557-2567

ประเทศ	กลไกเชิงการปราบปราม	กลไกเชิงอุดมการณ์	พิธีกรรม	ผลลัพธ์	
				ประธาน (รอง)ที่ดี	ประธาน (รอง)ที่เลว
ไทย (Boontinand & Petcharamesree, 2018)	ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ - ว่าด้วยการสวดมนต์ไหว้พระของนักเรียน พ.ศ. 2503 - ว่าด้วยการชักธงชาติในสถานศึกษา พ.ศ. 2547 - ว่าด้วยการลงโทษนักเรียนและนักศึกษา พ.ศ. 2548 - ว่าด้วยเครื่องแบบนักเรียน พ.ศ. 2551 - ว่าด้วยการยกเลิกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการไว้ทรงผมของนักเรียน พ.ศ. 2563 พ.ศ. 2566 - จัดกิจกรรมทุกเช้าวันจันทร์ถึงศุกร์	- คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาพุทธศักราช 2551 - การประเมินคุณภาพมาตรฐานการศึกษา - ธงชาติ ธงของโรงเรียน พระบรมฉายาลักษณ์ พระมหากษัตริย์ พระพุทธรูปและอุปกรณ์ขยายเสียง	- การเคารพธงชาติ - การให้โอวาทและประกาศข่าวสาร - การยกย่องเชิดชู - การเสริมสร้างทักษะทางวิชาการ คุณธรรมจริยธรรม - การทำกิจกรรมวันสำคัญของรัฐ	นักเรียนสนับสนุนกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงเนื่องจากช่วยฝึกความมีวินัยและความอดทน	นักเรียนไม่รู้สึกพิเศษหรือให้ความหมายกับกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธง

Table 2 แสดงรูปแบบและเนื้อหาการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมให้กับนักเรียนผ่านกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลในประเทศไทย และการปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างครูและนักเรียน ในลักษณะที่คล้ายคลึงกับที่พบใน Table 1 หากแต่เน้นความสำคัญและความหมายเชิงสัญลักษณ์ของธงชาติหรือ “ธงไตรรงค์” ที่ประกอบด้วยแถบลายเส้นสีแดงสื่อถึงชาติหรือเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย สีขาวสื่อถึงความบริสุทธิ์แห่งศรัทธาทางพุทธศาสนา และสีน้ำเงินสื่อถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ (Dorling Kindersley Limited, 2014) ทั้งนี้ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” สถาปนาขึ้นช่วงรัชกาลที่ 6 เพื่อกระตุ้นความเป็นชาตินิยมของคนไทย โดยนำแบบอย่างของอังกฤษเรื่องพระผู้เป็นเจ้า พระมหากษัตริย์ และประเทศ (God, King, Country) มาใช้แก้ปัญหาความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอพยพเข้ามาของชาวจีนโพ้นทะเลที่ไม่ยอมรับวัฒนธรรมไทยและเข้ามากุมอำนาจทางการค้า (Ministry of Education Thailand, 1982)

อย่างไรก็ตาม ร่องรอยการสถาปนากิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนปรากฏช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2575 จากระเบียบการชักธงชาติสยาม พ.ศ. 2478 ระบุ *“ให้ชักธงขึ้นเวลาเช้าเมื่อนักเรียนประชุมแถวก่อนเข้าห้องเรียน ธงลงเวลาประชุมแถว*

เลิกเรียน" ส่วนการสวดมนต์ไหว้พระปรากฏในระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการสวดมนต์ไหว้พระของนักเรียน พ.ศ. 2503 การลงโทษนักเรียนมาจากผลพวงของการรัฐประหาร ที่เพิ่มระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการลงโทษนักเรียนหรือนักศึกษา พ.ศ. 2515 และ พ.ศ. 2530 ปรากฏการเพิ่มระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการเคารพของนักเรียนและนักศึกษา พ.ศ. 2530 ซึ่งระบุการใช้คำว่า *"แถวตรง"* เพื่อกำหนดวิธีการเข้าแถวที่เหมาะสมของนักเรียน

ช่วงทศวรรษที่ผ่านมากิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนยังคงผลิตซ้ำอุดมการณ์ชาตินิยม "ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์" จากผลการวิเคราะห์เอกสารของกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โรงเรียน ตลอดจนสื่อโซเชียลมีเดียและข่าวจากสื่อดิจิทัล เปิดเผยกระบวนการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมของรัฐที่กระทำผ่านการจัดกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลในรูปแบบอื่น ได้แก่ กระทำผ่านหลักสูตรแกนกลางการศึกษาพุทธศักราช 2551 ที่ใช้แนวคิดหลักสูตรอิงมาตรฐาน (Standards-based Curriculum) โดยกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด ที่ระบุให้กิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงเป็นกิจวัตรประจำวันของสถานศึกษา (Ministry of Education Thailand, 2008) โดยพบเป้าหมายเชิงเนื้อหาของกิจกรรมที่กระทำบนพื้นที่หน้าเสาธง เพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน 8 ประการ ประกอบด้วย 1) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ 2) ซื่อสัตย์สุจริต 3) มีวินัย 4) ใฝ่เรียนรู้ 5) อยู่อย่างพอเพียง 6) มุ่งมั่นในการทำงาน 7) รักความเป็นไทย และ 8) มีจิตสาธารณะ โดยพบการนิยาม ตัวชี้วัด พฤติกรรมบ่งชี้ และเกณฑ์การให้คะแนนที่มีความเข้มข้นเพิ่มขึ้นตามระดับชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ในลักษณะที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ชาตินิยมที่รัฐขับเน้นผ่านสัญลักษณ์ของธงชาติคือ ข้อ 1 รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ส่วนที่กล่าวถึงพิธีการเคารพธงชาติ ได้แก่ เกณฑ์การให้คะแนน อาทิ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

Table 3 ตัวชี้วัด 1.1 เป็นพลเมืองดีของชาติ

พฤติกรรมบ่งชี้	ไม่ผ่าน (0)	ผ่าน (1)	ดี (2)	ดีเยี่ยม (3)
1.1.1 ยืนตรงเคารพธงชาติ ร้องเพลงชาติและอธิบายความหมายของเพลงชาติได้ถูกต้อง 1.1.2 ปฏิบัติตนตามสิทธิและหน้าที่พลเมืองของชาติ 1.1.3 มีความสามัคคีปรองดอง	ไม่ยืนตรงเคารพธงชาติ	ยืนตรงเมื่อได้ยินเพลงชาติ ร้องเพลงชาติ และอธิบายความหมายของเพลงชาติได้ถูกต้อง ปฏิบัติตนตามสิทธิและหน้าที่ของนักเรียน ให้ความร่วมมือ ร่วมใจในการทำกิจกรรมกับสมาชิกในโรงเรียน	ยืนตรงเมื่อได้ยินเพลงชาติ ร้องเพลงชาติ และอธิบายความหมายของเพลงชาติได้ถูกต้อง ปฏิบัติตนตามสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองดี ให้ความร่วมมือ ร่วมใจในการทำกิจกรรมกับสมาชิกในโรงเรียนและชุมชน	ยืนตรงเมื่อได้ยินเพลงชาติ ร้องเพลงชาติ และอธิบายความหมายของเพลงชาติได้ถูกต้อง ปฏิบัติตนชักชวนผู้อื่นปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองดี ให้ความร่วมมือ ร่วมใจในการทำกิจกรรมกับสมาชิกในโรงเรียน ชุมชนและสังคม

ที่มา: Ministry of Education Thailand (2011: 12)

นอกจากนี้ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาฯ ยังกำหนดให้โรงเรียนออกแบบ “หลักสูตรสถานศึกษา” ตามแนวทางมาตรฐานที่กระทรวงศึกษาธิการชี้แนะไว้ และนโยบายของคณะผู้บริหารสถานศึกษาที่ต้องคำนึงถึงกฎหมาย นโยบายและแผนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งระบุชุดความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติของนักเรียนที่รัฐต้องการไว้อย่างสอดคล้องกันในช่วงเวลานั้น ๆ ตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ กฎระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนการศึกษาแห่งชาติ นโยบายด้านการศึกษาของรัฐบาล นโยบายด้านการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ แผนพัฒนาการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) และแผนพัฒนาการศึกษาของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา (สพม.) ฉบับต่าง ๆ ตลอดจนพบการประเมินคุณภาพมาตรฐานการศึกษาของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) (สมศ.) ที่วางกรอบแนวทางการประกันคุณภาพภายนอก (พ.ศ. 2567-2571) ของกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงไว้ชัดเจน อาทิ วิดีโอที่ถูกเผยแพร่ผ่านสื่อโซเชียลมีเดีย (Facebook) กล่าวว่า

> “เราก็จะเก็บข้อมูลตามตารางของสถานศึกษาเพื่อไม่ให้เป็นการรบกวน สิ่งแรกที่เราจะพบก็คือกิจกรรมหน้าเสาธง การเก็บกิจกรรมหน้าเสาธงเนี่ย ก็จะเกิดประโยชน์กับผู้ประเมินที่เก็บทั้ง 3 ด้าน เพราะ

> จะเห็นพฤติกรรมที่สะท้อนคุณลักษณะ จะเห็นสรรถนะของผู้เรียน อีกประการหนึ่งคือการเก็บกิจกรรมหน้าเสาธงจะทำให้ผู้ประเมินเห็นบรรยากาศ เห็นสภาพแวดล้อม และเห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหาร ครู และผู้เรียน" (The Office for National Education Standards and Quality Assessment (Public Organization), 2024)

ในระดับปฏิบัติการ ผลการสืบค้นหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนที่เกิดปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวของนักเรียนเลวจากเว็บไซต์ของโรงเรียน 3 แห่ง มีสถานะเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่ในเขตอำเภอเมืองของจังหวัดหนึ่ง ประกอบด้วย โรงเรียนแห่งที่ 1 เป็นโรงเรียนวิทยาศาสตร์ภูมิภาค โรงเรียนแห่งที่ 2 เป็นโรงเรียนหญิงประจำจังหวัด และโรงเรียนแห่งที่ 3 เป็นโรงเรียนชายประจำจังหวัด พบว่า หลักสูตรสถานศึกษาของทั้ง 3 แห่ง ไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงว่าประกอบด้วยกิจกรรมอะไรบ้างเพียงแต่กล่าวว่าโรงเรียนมีกิจกรรมนี้ สำหรับคุณลักษณะอันพึงประสงค์โรงเรียนแห่งที่ 1 เพิ่มเติมเนื้อหาจากหลักสูตรแกนกลางการศึกษาฯ และจุดเน้นของการเป็นโรงเรียนวิทยาศาสตร์ ดังนี้ 1) มีความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ 2) มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทยและศิลปวัฒนธรรมไทย 3) มีจิตสาธารณะและมีอุดมการณ์มุ่งมั่นในการพัฒนาประเทศ 4) มีวินัยและความซื่อสัตย์สุจริต 5) มุ่งมั่นในการทำงานและดำรงชีวิตอยู่อย่างพอเพียง 6) ใฝ่เรียน ใฝ่รู้ 7) เห็นคุณค่าของการเรียนรู้จากการปฏิบัติทดลองจริง 8) เห็นคุณค่าและความสำคัญของการวิจัยและการประดิษฐ์คิดค้น 9) มีจิตใจเปิดกว้าง เชื่อในเหตุผล เปลี่ยนแปลงความคิดเห็นของตนเองได้ตามข้อมูลและหลักฐานใหม่ที่ได้รับ 10) รักและเห็นคุณค่าของการออกกำลังกาย โรงเรียนแห่งที่ 2 ยึดตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาฯ จำนวน 8 ประการ และนำค่านิยม 12 ประการ[5] มาอบรมนักเรียนทุกระดับชั้น

[5] คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้กำหนดค่านิยม 12 ประการขึ้นใน พ.ศ. 2557 ประกอบด้วย 1) มีความรักชาติ/ ศาสนา/ พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันหลักของชาติในปัจจุบัน 2) ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม 3) กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์ 4) ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษา เล่าเรียน ทางตรงและทางอ้อม 5) รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม 6) มีศีลธรรม รักษาความซื่อสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน 7) เข้าใจ เรียนรู้ การเป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง 8) มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักการเคารพผู้ใหญ่ 9) มีสติ รู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติ ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 10) รู้จักดำรงตนอยู่โดย

ร่วมด้วย และโรงเรียนแห่งที่ 3 ยึดตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาฯ จำนวน 8 ประการ โดยสอดแทรกในกิจวัตรประจำวันของโรงเรียน ทั้งนี้พบว่ามี 2 โรงเรียน เผยแพร่ผลการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ได้แก่ โรงเรียนแห่งที่ 2 เผยแพร่ใน*รายงานการประเมินหลักสูตรมาตรฐานสากลของโรงเรียน... ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (ฉบับปรับปรุง ปีการศึกษา 2565)* ระบุว่านักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ระดับดีเยี่ยมร้อยละ 100 และโรงเรียนแห่งที่ 3 เผยแพร่ใน*แผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ 2567 ของโรงเรียน...* ระบุว่านักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ระดับดีเยี่ยมร้อยละ 98.42

ในส่วนของภาพกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงที่เผยแพร่ผ่านพื้นที่โซเชียลมีเดีย (Facebook) ของโรงเรียน ส่วนใหญ่เป็นการประชาสัมพันธ์ภาพกิจกรรมพัฒนานักเรียนที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างทักษะทางวิชาการของกลุ่มสาระการเรียนรู้รายวิชาต่าง ๆ เช่น ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ ประวัติศาสตร์ เป็นต้น การเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม การยกย่องเชิดชูนักเรียนดีเด่น/ ทำความดี หรือการทำกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญของรัฐ นอกจากนี้พบว่าโรงเรียนแห่งที่ 2 เผยแพร่เทปบันทึกการทำกิจกรรมเคารพธงชาติของนักเรียนในช่วงสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) เพื่อให้นักเรียนที่เรียนออนไลน์ได้ทำกิจกรรมเคารพธงชาติที่บ้านร่วมกับนักเรียนที่มาเรียน ณ ที่ตั้ง (On-site)

ผลลัพธ์ของอุดมการณ์ชาตินิยม

การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลมีกระบวนการจัดวางอุดมการณ์ที่ทำให้นักเรียนยอมจำนนสอดคล้องกับแนวคิดกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐของ Althusser (1971, 2014) อย่างไรก็ตามผลการศึกษาเชิงคุณภาพพบประเด็นโต้แย้งการทำงานของอุดมการณ์ว่าไม่ได้มีประสิทธิภาพมากพอ ที่จะทำให้รัฐสามารถใช้กลไกเชิงอุดมการณ์เพื่อจัดวางความคิดให้นักเรียนยอมจำนนต่ออุดมการณ์ชาตินิยมได้อย่างสมบูรณ์

ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ ถ้าเหลือก็แจกจ่าย จำหน่าย และพร้อมที่จะขยายกิจการ เมื่อมีความพร้อม โดยมีภูมิคุ้มกันที่ดี 11) มีความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำ หรือกิเลส มีความละอายเกรงกลัวต่อบาปตามหลักศาสนา 12) คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม และต่อชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง (Ministry of Education Thailand, 2017)

แม้ว่าในมุมของนักเรียนที่พบจากงานวิจัยในฟิลิปปินส์ De Vera (2021) เปิดเผยว่า นักเรียนรู้สึกภาคภูมิใจและตระหนักถึงความสำคัญของการแสดงความรักชาติ และจากงานวิจัยในเอธิโอเปีย Kassa (2023) เปิดเผยว่านักเรียนรู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ของประเทศและรู้สึกโชคดีที่ได้เกิดเป็นชาวเอธิโอเปีย แต่พบว่านักเรียนจำนวนมากไม่ทราบถึงข่าวสารบ้านเมือง เช่น ไม่รู้จักนายกรัฐมนตรีของประเทศ เนื่องจากเป็นโรงเรียนสอนศาสนาและนักเรียนไม่ได้รับอนุญาตให้ใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ และพบมุมมองของครูที่มีประสบการณ์วิชาชีพมากกว่า 20 ปี ที่มีต่อการยกเลิกพิธีการเคารพธงชาติ จากงานวิจัยในตุรกี Giorgetti (2019a) เปิดเผยว่า พิธีกรรมหน้าเสาธงโรงเรียนในช่วงเช้ามีคุณค่า เพราะเน้นย้ำให้นักเรียนมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ผูกพันทางอารมณ์ ตระหนักรู้ถึงความสามัคคีและเอกภาพ ปลูกฝังวินัย และเป็นพื้นที่การให้รางวัลและสนับสนุนความมั่นใจของนักเรียน ในขณะที่ ประธาน(รอง)ที่เลว (Bad subjects) มีชุดความคิดและพฤติกรรมแตกต่างกันตามเงื่อนไขของเวลาและข้อมูลข่าวสารที่รับรู้ กล่าวคือ ในฟิลิปปินส์ De Vera (2021) และไทย Boontinand & Petcharamesree (2018) เปิดเผยว่า นักเรียนไม่ได้ยอมจำนนทั้งหมด ในช่วงปีแรก ๆ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาเท่านั้นที่จะแสดงความเคารพต่อโรงเรียนและอำนาจของครูเพราะความหวาดกลัว แต่เมื่อศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย พบว่าระดับวุฒิภาวะทางปัญญาที่สูงขึ้นและความคุ้นชินกับการเข้าร่วมพิธีกรรม ทำให้นักเรียนจำนวนมากไม่ให้ความสำคัญหรือรู้สึกพิเศษกับการร้องเพลงชาติเสียงดัง แต่รู้สึกว่าเป็นกิจกรรมที่น่าเบื่อและบางกิจกรรมใช้เวลานานเกินไป พบนักเรียนบางคนยืนฟังดนตรีเฉย ๆ บางคนเม้มปากหรือลิปซิง บางคนก็ไม่ยืนตรงจนจบเพลง และไม่ได้วางฝ่ามือขวาบนหน้าอก และในแอฟริกาใต้ Silbert & Jacklin (2015) เปิดเผยว่า นักเรียนบางคนแสดงพฤติกรรมต่อต้าน เช่น การตบมือโดยไม่ได้รับอนุญาตในช่วงการให้โอวาทของคณะผู้บริหาร

ยิ่งไปกว่านั้นยังพบการแสดงพฤติกรรมหรือการสื่อสารในลักษณะต่อต้านเนื้อหารายละเอียดเชิงลึกของอุดมการณ์ชาตินิยมของทั้งนักเรียนและครู ในญี่ปุ่น Moroi (2020) เปิดเผยว่า นักเรียนมีทัศนคติเชิงลบต่อการบังคับให้เคารพธงชาติและเนื้อร้องของเพลงชาติที่มีสัญลักษณ์ของการทำสงคราม ในสังคมที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ นักเรียนรู้สึกไม่สบายใจที่จะร้องเพลงชาติเพราะครั้งหนึ่งรัฐเคยทำลายประวัติศาสตร์ของพวกเขา เช่นเดียวกับในแคนาดา Birch (2022) พบเพิ่มเติมว่า เพลงชาติมีเนื้อร้องเกี่ยวข้องกับศาสนาซึ่งนักเรียนบางส่วนไม่ได้ศรัทธา

ในกรณีของไทย งานของ Lertchoosakul (2021), Namuangrak (2022) และ Thammaboosadee (2021) ได้เปิดเผยการเกิดปรากฏการณ์เคลื่อนไหวของนักเรียนที่รวมตัวกันเรียกร้องสิทธิเสรีภาพในโรงเรียนใน พ.ศ. 2563 โดยใช้ชื่อว่า “นักเรียนเลว” แพร่กระจายไปหลายจังหวัด โดยพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนกลายเป็นพื้นที่สำคัญที่นักเรียนใช้เป็นหมุดหมายเพื่อเรียกร้องสิทธิเสรีภาพในระหว่างการเข้าร่วมกิจกรรมในช่วงเช้า อาทิ การชูสามนิ้ว หรือการชูโปสเตอร์ตาม “คู่มือเอาตัวรอดในโรงเรียน” ที่ “นักเรียนเลว” ทำแจกจ่ายให้กับนักเรียนที่สนใจทั่วประเทศดังข้อความที่ระบุว่า “ชูโปสเตอร์พร้อมกันตอนเข้าแถวหน้าเสาธง โดยอาจจะเป็นหลังเคารพธงชาติ ก่อนเคารพธงชาติ หรือตอนครูกำลังพูดหน้าเสาธงก็ได้” (Bad Students, 2021) หรือการจัดกิจกรรมรณรงค์ให้ใส่ชุดไปรเวตไปโรงเรียน ตัวอย่างพฤติกรรมเหล่านี้ บ่งชี้พฤติกรรมการไม่ยอมจำนนของนักเรียนบางกลุ่มและเป็นประเด็นถกเถียงและวิพากษ์วิจารณ์ในวงกว้าง และหากมีครูคนใดลงโทษทางวินัย นักเรียนจะนำหลักฐานคลิปวิดีโอ คลิปเสียง หรือภาพออกเผยแพร่บนสื่อโซเชียลมีเดีย เช่น คลิปวิดีโอครูควบคุมนักเรียนที่แสดงออกเชิงสัญลักษณ์เพื่อต่อต้านบนพื้นที่หน้าเสาธง หรือภาพนักเรียนถูกครูกล้อนผม แม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะพยายามลดกฎระเบียบ เช่น ระเบียบทรงผมที่ได้ตราไว้เป็นกฎหมายในระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการไว้ทรงผมของนักเรียน พ.ศ. 2563 เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการดำเนินการของสถานศึกษา รวมถึงคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของนักเรียน หรือระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการยกเลิกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการไว้ทรงผมของนักเรียน พ.ศ. 2563 พ.ศ. 2566 เนื่องจากกระแสการต่อต้านของนักเรียน และสุดท้ายไม่มีการกำหนดทรงผมโดยกระทรวงศึกษาธิการอีกต่อไป ก็ยังพบการทำป้ายประท้วงของนักเรียน “ให้โรงเรียนออกกฎทรงผมเอง ≠ เสรีทรงผม”

ตัวอย่างข้อเสนอของ “นักเรียนเลว” กรณีปัญหาของนักเรียนที่ถูกบังคับให้เข้าร่วมกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธง ดังพบข้อความจากสื่อโซเชียลมีเดียของนักเรียนเลว อาทิ

> “กิจกรรมเข้าแถวหน้าเสาธงตอนเช้า...บังคับให้เด็กนักเรียนต้องรีบตื่นแต่เช้าเพื่อไปยืนตากแดดเคารพธงชาติ และสวดมนต์ในสภาพอากาศร้อนจัดตอนแปดโมงเช้า ในขณะที่คุณครูและบุคลากรคนอื่นกลับได้นั่งพักอยู่ในที่ร่ม ทั้งยังมีการอ้างว่าเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อฝึกความอดทนให้กับนักเรียน หรือบอกว่าการเข้าแถวตอนเช้าคือ

> วัฒนธรรมที่แสดงความรักชาติที่นักเรียนพึงปฏิบัตินั้น เป็นอีกหนึ่งปัญหาสำคัญอันเกิดจาก ‘อำนาจนิยม’ ...การแสดงออกถึงวัฒนธรรมชาตินิยม มีทั้งการบังคับให้เด็กนักเรียนตะโกนร้องเพลงชาติเสียงดัง ๆ หากเสียงดังไม่พอจะโดนลงโทษให้ยืนตากแดดอยู่อย่างนั้น ในขณะที่ครูผู้ออกคำสั่งยืนมองอยู่ในพื้นที่ร่ม เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจในโรงเรียนในทางที่ผิด และละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานของนักเรียน...”

ข้อเสนอของนักเรียนเลวเกี่ยวกับกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธง เช่น การหยิบยกข้อเสนอของพรรคการเมืองฝ่ายก้าวหน้าบางพรรคที่สนับสนุนการยกเลิกกิจกรรมหน้าเสาธงและเสนอให้ทำกิจกรรมอย่างอื่นแทน เช่น “ให้ครูประจำชั้นและนักเรียนได้พบปะกัน อัปเดตข่าวสาร และสารทุกข์สุขดิบของผู้เรียน” ขณะที่พื้นที่โซเชียลมีเดียของ “นักเรียนดี” มักเผยแพร่ภาพนักเรียนตั้งใจทำกิจกรรมตามที่รัฐกำหนด เข้าร่วมกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธง สวมใส่เครื่องแบบและทรงผมตามกฎระเบียบ โดยสนับสนุนว่าเป็นประโยชน์กับนักเรียนทั้งการฝึกระเบียบวินัยและความอดทน

อย่างไรก็ตาม ใน พ.ศ. 2567 พบข้อความจากสื่อโซเชียลมีเดียของนักเรียนดี อาทิ “ผลสำรวจ “เด็กไทย” อยากยกเลิกกิจกรรมหน้าเสาธง + วิชาลูกเสือ แต่อยากให้เพิ่มวิชาการเงิน + การลงทุน” ตลอดจนการตั้งคำถามเช่น “จากภาวะโลกร้อนในตอนนี้ ทุกคนคิดยังไงกับ “การเข้าแถวหน้าเสาธง” เห็นด้วย? ไม่เห็นด้วย? จำเป็นอยู่ไหมหรือควรปรับในยุคนี้?” แสดงให้เห็นว่านักเรียนทุกกลุ่มแม้ว่าจะยอมจำนนต่ออุดมการณ์ชาตินิยมหรือไม่ก็ตาม แต่พบการตั้งคำถามถึงปัญหาของกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงในมุมมองที่แตกต่างหลากหลายมากขึ้น ซึ่งตรงกันข้ามกับภาครัฐที่เสนอว่าพฤติกรรมการต่อต้านกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนเกิดจากนักเรียนยังขาดความรู้ในด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างความรักชาติ (De Vera, 2021)

สรุปและอภิปรายผล

การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลของ 10 ประเทศ ได้แก่ ฟิลิปปินส์ ไต้หวัน สหรัฐอเมริกา อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น แอฟริกาใต้ แคนาดา เอธิโอเปีย ตุรกี และไทย พบรูปแบบและเนื้อหาของกิจกรรมที่โรงเรียนใช้เพื่อจัดวาง

อุดมการณ์ชาตินิยม ดังนี้ ประการแรก สิ่งที่สอดคล้องกันคือการปรากฏตัวของกลไกรัฐและโครงสร้างแบบกระจกสองชั้นของอุดมการณ์ อยู่ในรูปของการจัดกิจกรรมที่มีการออกแบบคล้ายคลึงกัน ประกอบด้วย พิธีการเคารพธงชาติ การสวดมนต์ การกล่าวคำปฏิญาณตน การให้โอวาทและประกาศข่าวสารของครู และการมอบรางวัลหรือแสดงความยินดีกับนักเรียนที่มีผลงานดีเด่นทางวิชาการ วัฒนธรรม และกีฬา ซึ่งจัดขึ้นอย่างเคร่งครัดทั้งเรื่องระเบียบตารางเวลาและการควบคุมการปฏิบัติอย่างเข้มงวด เพื่อให้นักเรียนในฐานะประธาน(รอง) (**s**ubjects) ปฏิบัติตามอย่างยอมจำนนในฐานะประธาน(หลัก) (**S**ubject) ที่ถูกทำให้ศักดิ์สิทธิ์ ผ่านการปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างครูและนักเรียน โดยการจัดวาง *กลไกเชิงอุดมการณ์ซึ่งมีสภาวะเชิงวัตถุ (Material Ideological Apparatus)* ได้แก่ ธงชาติ เนื้อร้องและทำนองเพลงชาติ สัญลักษณ์และความหมายของเสาธงชาติที่เสริมการวางตำแหน่งธงชาติให้โดดเด่นสูงสง่า อุปกรณ์ขยายเสียง (ไมโครโฟน/ ลำโพง) ที่มีความดังกึกก้อง ในขณะเดียวกัน*ปฏิบัติการที่มีสภาวะเชิงวัตถุ (Material practices) ที่ถูกควบคุมโดยพิธีกรรมที่มีสภาวะเชิงวัตถุ (Material ritual) และภาคปฏิบัติการนั้นจะดำรงอยู่ในการกระทำที่มีสภาวะเชิงวัตถุ (Material actions) ของประธาน(รอง) (**s**ubject)* คือ กฎระเบียบ เกณฑ์การใช้วัตถุดำเนินกิจกรรม ตลอดจนการปฏิบัติตัวของผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรม แต่สิ่งที่แตกต่างกันคือ บริบททางสังคม วัฒนธรรม การเมือง และประวัติศาสตร์ที่ทำให้เนื้อหาของอุดมการณ์ชาตินิยมแตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความหมายในสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ของธงชาติ เพลงชาติ และเนื้อหาของบทสวดมนต์ และบทกล่าวคำปฏิญาณตน

ผลการศึกษานี้ชี้ว่า แนวปฏิบัติของกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงมีลักษณะบังคับให้นักเรียนปฏิบัติตามอย่างยอมจำนนตามกลไกของรัฐ สอดคล้องกับผลการศึกษาการแสดงความรักชาติในประเภทของการบังคับให้นักเรียนแสดงความรักชาติแบบตาบอดหรือเผด็จการ (Abril, 2016) ซึ่งพบในระบบโรงเรียนที่เป็นรัฐเผด็จการมากกว่าประชาธิปไตย โดยในแต่ละวันนักเรียนต้องเผชิญกับการปฏิบัติตามกฎของโรงเรียนที่เข้มงวด และการกระทำกิจวัตรประจำวันแบบอนุรักษ์นิยม ด้วยมาตรฐานผ่านการทำซ้ำ ๆ โดยนักเรียนไม่ถูกฝึกให้ตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ (Harber, 2021)

ประการที่สอง ผลลัพธ์ของอุดมการณ์ชาตินิยม พบสิ่งที่สอดคล้องกันคือ นักเรียนรวมถึงครูบางส่วนไม่ได้ให้ความสำคัญกับพิธีการเคารพธงชาติแม้ว่าจะเป็นกิจกรรมที่เปิดพื้นที่ให้พวกเขาแสดงความรักชาติ ดังพบการปฏิเสธที่จะเข้าร่วมพิธีการเคารพธงชาติของ

นักเรียนและครูจากงานวิจัยในฟิลิปปินส์ (De Vera, 2021) และไต้หวัน (Chun, 2023) ซึ่งถือว่าเป็นการกระทำผิดกฎระเบียบของโรงเรียนและผิดวินัย ขณะที่ญี่ปุ่น Moroi (2020) กรณีครูและเจ้าหน้าที่หลายพันคนที่เคยปฏิเสธการเคารพธงชาติและร้องเพลงชาติในโรงเรียน และได้พยายามเคลื่อนไหวเรียกร้องให้โรงเรียนยกเลิกพิธีกรรมแต่ไม่สำเร็จ นำมาสู่การเรียกร้องผ่านกระบวนการยุติธรรมเพื่อให้ศาลตัดสินว่าการบังคับเช่นนี้ เป็นการละเมิดเสรีภาพทางความคิดและมโนธรรมที่ได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญหรือไม่ ในที่สุดศาลฎีกาซึ่งเป็นสถาบันหนึ่งของกลไกเชิงการปราบปรามของรัฐ วางแนวบรรทัดฐานจากการวินิจฉัยคดี พ.ศ. 2554 และ 2555 โดยยอมรับว่าคำสั่งดังกล่าวจำกัดสิทธิทางอ้อมแต่ไม่ใช่การละเมิด เพราะเพียงขอให้ปฏิบัติพิธีกรรมตามธรรมเนียมสังคมเพื่อการรักษาความสงบเรียบร้อยอย่างเหมาะสม แสดงให้เห็นว่ารัฐจะนำกลไกเชิงการปราบปรามมาใช้หากกลไกเชิงอุดมการณ์ทำงานไม่สำเร็จ อย่างไรก็ตาม มีเพียงงานวิจัยในเอธิโอเปียที่พบว่านักเรียนซาบซึ้งต่อพิธีกรรม แต่พบข้อจำกัดว่านักเรียนไม่ทราบถึงข่าวสารบ้านเมือง (Kassa, 2023) และมุมมองของครูในตุรกีจำนวนหนึ่ง ที่ต้องการนำกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงซึ่งถูกรัฐยกเลิกไปแล้วให้กลับมาปฏิบัติอีกในโรงเรียน (Giorgetti, 2019a)

ดังนั้นผลการศึกษานี้พบว่า ผลลัพธ์ของอุดมการณ์สะท้อนการเคลื่อนไหวและแสดงออกของนักเรียน ถึงการไม่ยอมจำนนต่อพิธีกรรมการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนเพิ่มมากขึ้นในรอบทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีของไทย ที่พบว่าพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนถูกใช้เป็นหมุดหมายสำคัญเพื่อเรียกร้องสิทธิเสรีภาพ (Thammaboosadee, 2021) ด้วยเหตุนี้ พฤติกรรมการไม่ยอมจำนนและต่อต้านกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนสนับสนุนการปรากฏตัวของชุดความจริงอื่น ๆ ที่แตกต่างไปจากข้อเสนอของ Althusser (1971, 2014) เกี่ยวกับการกลายเป็นประธาน(รอง)ที่ดี (Good **s**ubjects) และประธาน(รอง)ที่เลว (Bad **s**ubjects) ตามข้อเสนอของ Azeez & Gaitán-Barrera (2017) ที่โต้แย้งแง่มุมที่ขาดหายไปในการอธิบายการปรากฏขึ้นของประธาน(รอง)ที่เลว อย่างไรก็ตามความพยายามเปลี่ยนแปลงกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงของประธาน(รอง)ที่เลว โดยการต่อต้าน ตั้งคำถาม และวิพากษ์วิจารณ์นั้น จากงานวิจัยพบว่ามีเพียงตุรกีที่ยกเลิกพิธีกรรมได้สำเร็จจากรัฐบาลนำโดย Tayyip Erdoğan นายกรัฐมนตรี มีนโยบายลดองค์ประกอบทางทหารที่จัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมไว้ในช่วงรัฐประหารและส่งเสริมบรรยากาศประชาธิปไตยในสถานศึกษา (Giorgetti, 2019a)

ตรงกันข้ามกับไทย ช่วงทศวรรษที่ผ่านมาพบว่า พ.ศ. 2557 คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) นำโดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ดำเนินการรัฐประหารเพื่อลดความขัดแย้งทางสังคมการเมือง และการจัดการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย พ.ศ. 2562 พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้รับเลือกให้เข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจนหมดวาระเมื่อ พ.ศ. 2566 ฉะนั้นความพยายามผลิตซ้ำอุดมการณ์ชาตินิยมมีความเข้มข้นอย่างมากผ่านนโยบายด้านการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง ตลอดจนค่านิยม 12 ประการ ที่ถูกออกแบบมาตั้งแต่ช่วงแรกของการรัฐประหารซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามผลิตซ้ำอุดมการณ์ ที่ดำเนินต่อเนื่องมาอย่างสอดคล้องกับกลุ่มสาระการเรียนรู้และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ 8 ประการที่จัดวางไว้แล้วในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาฯ กระทรวงศึกษาธิการนำนโยบายมาใช้โดยอธิบายว่า เพื่อเตรียมพลเมืองของชาติไปสู่การเป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพผ่านวิชาประวัติศาสตร์ของหลักสูตร และเพิ่มรายวิชาหน้าที่พลเมืองเพิ่มเติม ที่เน้นเนื้อหาเกี่ยวกับ “ความเป็นไทย รักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ความปรองดอง สมานฉันท์ และความมีวินัยในตนเอง” ในกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงพบว่า ถูกนำมายกตัวอย่างให้ใช้บูรณาการกับกลุ่มสาระฯ ระบุว่า “นักเรียนสาธิตการเข้าแถวอย่างเป็นระเบียบในกรณีต่าง ๆ เช่น การเข้าแถวเคารพธงชาติ การเข้าแถวรับบริการ” หรือการเพิ่มรายละเอียดกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงในบางโรงเรียนโดยให้นักเรียนท่องหรือร้องเพลงค่านิยม 12 ประการ (Ministry of Education Thailand, 2014, 2017)

ความพยายามผลิตซ้ำอุดมการณ์ชาตินิยมของรัฐไทย จากการทบทวนความหมายของ “ชาติ” พบว่างานวิชาการเชิงวิพากษ์เสนอตรงกันว่าความเป็นชาตินิยมสถาปนาขึ้นผ่านการช่วงชิงอำนาจนำระหว่างชนชั้นนำจารีตที่ปรารถนาจะคงอำนาจไว้ภายใต้รัฐประชาชาติ เพื่อจัดการกับการสูญเสียอำนาจอธิปไตยจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยใช้อุดมการณ์ชาตินิยมหรืออุดมการณ์(ราชา)ชาตินิยมเป็นกลไกสำคัญ ทำหน้าที่สร้างให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติทั้งชาติพันธุ์ไทยและมหาชนชาวไทยตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เรื่อยมา (Luekajornchai, 2021; Tepnarin, 2013) ในกระทรวงศึกษาธิการสถาปนาผ่านเครือข่ายที่สร้างขึ้นโดย ม.ล.ปิ่น มาลากุล ประกอบด้วยนักเรียนร่วมรุ่นและลูกศิษย์ที่ช่วยกันสืบสาน รักษา และต่อยอดการจัดการศึกษาให้มีเนื้อหาสนับสนุนสถาบันกษัตริย์ ทั้งในการฝึกอบรมครู การจัดทำหนังสือแบบเรียน รวมถึงแผนและโครงการศึกษา

ของชาติ (Siddhisara, 2020) ทั้งนี้ผลกระทบโดยตรงของการฉวยใช้สถาบันกษัตริย์คือ การอ้างตนว่าจงรักภักดี และการต่อสู้ทางอุดมการณ์ ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ พ.ศ. 2548 (Tepnarin, 2013) จนนำมาสู่การตัดสินใจทำรัฐประหารใน พ.ศ 2557 สอดคล้องกับข้อเสนอของ Luekajornchai (2021) ว่าการกล่าวหานักเรียนที่ตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์กิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงว่าไม่รักชาติทั้ง ๆ ที่นักเรียนเหล่านี้เคารพธงชาติพร้อมกับยืนยันว่า “พวกเรารักชาติ แต่ไม่รักเผด็จการในคราบประชาธิปไตย” เพราะการให้คุณค่าของชาติแตกต่างกันใน 2 แง่มุม ได้แก่ ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข อุดมการณ์(ราชา)ชาตินิยมขับเคลื่อนด้วย “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ตามแบบชนชั้นนำจารีต ตรงกันข้ามกับชาติตามอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่อำนาจอธิปไตย หรืออำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน และมีกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญและอยู่เหนือการเมือง ตามแบบที่นักเรียนพยายามตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าสาเหตุที่การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมยังคงอยู่แม้ว่าจะมีความพยายามเปลี่ยนแปลง เนื่องจากความพยายามใช้กลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐเพื่อสร้างประธาน(รอง)ที่ดี (Good **s**ubjects) และหากปรากฏการต่อต้านของประธาน(รอง)ที่เลว (bad **s**ubjects) รัฐได้ดำเนินการใช้กลไกเชิงการปราบปรามให้ยอมจำนน สอดคล้องกับข้อเสนอของ Althusser (1971, 2014) ทว่าคุณสมบัติของนักเรียนที่พึงมีในอุดมการณ์ด้านการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง และการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองโลกคือ พลเมืองที่มีความคิดเชิงวิพากษ์ ซึ่งสองคล้องกับคุณลักษณะของประธาน(รอง)ที่เลว (Azeez & Gaitán-Barrera, 2017) ที่ตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์กิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธง เนื่องจากพวกเขาเห็นว่าไม่เหมาะสมกับการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนในศตวรรษที่ 21 เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ล้าสมัย น่าเบื่อและบางกิจกรรมใช้เวลานานเกินไป ขณะเดียวกันในหลายประเทศที่มีความหลากหลายทางสังคม เนื้อหาของเพลงชาติ การสวดมนต์ การกล่าวคำปฏิญาณตน การให้โอวาทของครู และการยกย่องเชิดชูนักเรียนส่งผลกระทบในเชิงลดทอน ทำให้นักเรียนไม่ตั้งใจที่จะแสดงออกถึงความรักชาติตามรูปแบบที่กำหนดจากกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐ อาทิ การยืนนิ่งอย่างตั้งใจพร้อมกับใช้น้ำเสียงดัง ๆ ด้วยความภาคภูมิใจ แต่นักเรียนกลับพูดคุยหรือหัวเราะเล่นกัน ไม่ปฏิบัติอย่างตั้งใจ (Birch, 2022; Boontinand & Petcharamesree, 2018; Moroi, 2020)

ข้อเสนอแนะ

ผู้เขียนเสนอว่ารูปแบบกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธง จากเดิมที่บังคับให้นักเรียนปฏิบัติตามอย่างเชื่อฟัง สงบเสงี่ยม อาจส่งผลให้นักเรียนขาดความตระหนักรู้จากภายใน เนื่องจากเป็นรูปแบบของการบังคับให้นักเรียนปฏิบัติตามอย่างยอมจำนนตามกลไกของรัฐ จึงควรมีการปรับเปลี่ยนเป็นการสร้างพื้นที่เรียนรู้ เช่น รูปแบบกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักเรียนตรวจสอบบริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเชิงวิพากษ์ เกิดความตระหนักรู้ถึงสิ่งที่ดีงามซึ่งถูกเสนอผ่านเพลงชาติ ซาบซึ้งในอุดมคติของประเทศ และความจริงด้านอื่นซึ่งพบในสังคมในรูปของความขัดแย้ง การกดขี่ ความกล้าหาญ ความตึงเครียด และความปั่นป่วนทางการเมือง เพื่อในท้ายที่สุดนักเรียนจะเกิดความเข้าใจในความสำคัญของการดำเนินชีวิตร่วมกันบนความหลากหลายและมีส่วนร่วมในการสร้างความเปลี่ยนแปลง ในสิ่งที่พวกเขาเห็นว่าเป็นปัญหา นอกจากนี้ส่วนของกฎระเบียบของโรงเรียนควรมีการสร้างข้อตกลงร่วมกันโดยให้นักเรียนทุกคนมีส่วนร่วม เช่น เครื่องแบบ ทรงผม และการลงโทษ ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนเข้าใจเกี่ยวกับหลักการมีส่วนร่วม สนับสนุนค่านิยมและแนวปฏิบัติที่เป็นประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นพลเมืองของชาติและพลเมืองโลก

บทความนี้เป็นการสำรวจการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลในต่างประเทศและประเทศไทย ช่วง พ.ศ. 2557-2567 ผ่านวรรณกรรมดิจิทัล ยังขาดการศึกษาผ่านพื้นที่ในระดับปฏิบัติการ ตลอดจนข้อเสนอแนะที่มาจากผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับแนวทางการนำพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลและแพลตฟอร์มดิจิทัลมาใช้เพื่อจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยม ที่ไม่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของนักเรียนเพื่อให้มีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย และสนับสนุนอุดมการณ์ด้านการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง และการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองโลก

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การจัดวางอุดมการณ์ของรัฐไทยบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาล และการกลายเป็นกลุ่มนักเรียนและเครือข่ายที่เรียกตัวเองว่านักเรียนเลว” ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก รุ่นที่ 20 สัญญาเลขที่ PHD/0136/2560 ซึ่งปัจจุบันอยู่ภายใต้การบริหารจัดการทุนโดยสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) รับโอนภารกิจมาจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ปฏิบัติหน้าที่เป็น สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

References

Abril, C. R. (2016). A National Anthem: Patriotic Symbol or Democratic Action?. In Hebert, D. G., Kertz-Welzel A., editors. **Patriotism and Nationalism in Music Education**. (p. 77-94). London: Routledge.

Akkari, A & Maleq, K. (2020). Global Citizenship Education: Recognizing Diversity in a Global World. In Akkari A. & Maleq K., editors. **Global Citizenship Education: Critical and International Perspectives**. (p. 3-16). Cham: Springer.

Althusser, L. (1971). **Lenin and Philosophy and Other Essays.** In Brewster, B., Translated. London: Monthly Review Press.

Althusser, L. (2014). **On the Reproduction of Capitalism: Ideology and Ideological State Apparatuses**. In Goshgarian, G. M., Translated. London: Verso Trade.

Azeez, G. K., & Gaitán-Barrera, A. (2017). Power, Ideology, Politics and the Revolutionary Subject. **Critique**, **45**(4), 501-518.

Bad Students. (2021). **Survival Guide in Schools**. [in Thai]. Bangkok: Bad Students.

Birch, H. J. (2022). Canadian Students Should Have an Informed Personal Stance on their National Anthem “O Canada”. **The Canadian Music Educator**, **63**(3), 39-46.

Boontinand, V., & Petcharamesree, S. (2018). Civic/ Citizenship Learning and the Challenges for Democracy in Thailand. **Education, Citizenship and Social Justice**, **13**(1), 36-50.

Callinicos, A. (2004). Marxism and Politics. In Leftwich, A., editor. **What is Politics: The Activity and Its Study**. (p. 53-66). Malden, MA: Polity Press Polity Press.

Carnoy, M. (2014). **The State and Political Theory**. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Chun, A. (2023). **From Social Visibility to Political Invisibility: The School in Nationalist Taiwan as Fulcrum for an Evolving World Ethos**. Singapore: Palgrave Macmillan.

De Vera, C. P. (2021). Patriotism in Youth Development as Expressed in the Singing of the Philippine National Anthem and Flag Ceremony: A Case Study. **International Journal of Multidisciplinary Research and Publications**, **4**(1), 91-102.

Dorling Kindersley Limited. (2014). **Complete Flags of the World: The Ultimate Pocket Guide** (4th ed.). London: Dorling Kindersley Limited.

Giorgetti, F. M. (2019a). An Evaluation on the Changing Educational Policies and Socio-Political Rituals in Turkey. **Journal of Social Science Education**, **18**(1), 81-100.

Giorgetti, F. M. (2019b). Nation-building in Turkey Through Ritual Pedagogy: The Late Ottoman and Early Turkish Republican Era. **History of Education**, **49**(1), 77-103.

Hanna, H. (2022). Global Citizenship Education: Searching for Global Cohesion. In Kennedy, K. J., Pavlova, M., & Chi-Kin Lee, J., editors. **Soft Skills and Hard Values**. (pp. 71-92). London: Routledge.

Hanzawa, A. (2023). “Kimigayo”: Japan’s National Anthem from a Global Historical Perspective. In Moreno-Luzón, J. & Nagore-Ferrer, M., editors. **Music, Words, and Nationalism: National Anthems and Songs in the Modern Era**. (p. 183-205). Cham: Springer International Publishing.

Harber, C. (2021). **Post-Covid Schooling: Future Alternatives to the Global Normal**. Cham: Palgrave Macmillan.

Kassa, T. (2023). The Everyday Patriotism: Rituals and School Environment as Continual Reminders of National Identity. **Journal of Asian and African Studies**, https://doi.org/10.1177/00219096231200596.

Kennedy, K. J. (2019). **Civic and Citizenship Education in Volatile Times: Preparing Students for Citizenship in the 21st Century**. Singapore: Springer.

Lertchoosakul, K. (2021). The White Ribbon Movement: High School Students in the 2020 Thai Youth Protests. **Critical Asian Studies**, **53**(2), 1-13.

Luekajornchai, T. (2021). **Unshackling the Nation from Feudalism-(Royal) Nationalism**. [in Thai]. Bangkok: Matichon.

Ministry of Culture. (2004). **Prayer Guide for Students and the General Public**. [in Thai]. Bangkok: Ministry of Culture.

Ministry of Education Thailand. (1982). **200 Years of Thai Education**. [in Thai]. Bangkok: Ministry of Education Thailand.

Ministry of Education Thailand. (2008). **Basic Education Core Curriculum B.E. 2551**. [in Thai]. Bangkok: Ministry of Education Thailand.

Ministry of Education Thailand. (2011). **Guidelines for Development, Measurement, and Evaluation of Desirable Characteristics According to the Basic Education Core Curriculum, B.E. 2551**. [in Thai]. Bangkok: Ministry of Education Thailand.

Ministry of Education Thailand. (2014). **Guidelines for Learning Management for the Additional Subject: Civic Duties**. [in Thai]. Bangkok: Ministry of Education Thailand.

Ministry of Education Thailand. (2017). **Guidelines for Developing and Evaluating the 12 Core Values of Thais**. [in Thai]. Bangkok: Ministry of Education Thailand.

Moroi, Y. (2020). The Flag and the Anthem in Japan. **Peace Review**, **32**(2), 212-218.

Namuangrak, G. (2022). **Let Us Be the Corrupted Youths in the Thai History": The Coevalness and Deconstruction of Temporal Boundary in the High-School Students' Political Movement from**

the "Bad Student" Network's Campaigns. [in Thai]. Master of Arts in Sociology and Anthropology, Chulalongkorn University.

Office of the National Economic and Social Development Council. (2024). **Sustainable Development Goals**. [in Thai]. https://sdgs.nesdc.go.th/

Potjanalawan, P. (2021). Discipline and Punish in Thai Education History (1932-2020). [in Thai]. **Journal of Social Sciences Naresuan University**, **17**(2), 283-316.

Regulations for Raising the Siamese Flag. [in Thai]. (1935, 20 October). **Government Gazette**. No. 52 Section 62A. page 2199-2206.

Regulations of the Ministry of Education on Punishment of Pupils and Students, B.E. 2548. [in Thai]. (2005, 26 April). **Government Gazette**. No. 122 Special Section 35D. page 18-19.

Regulations of the Ministry of Education on the Raising of the National Flag in Educational Institutions, B.E.2547. [in Thai]. (2004, 17 November). **Government Gazette**. No. 121 Special Section 128D. page 17-19.

Regulations of the Ministry of Education Regarding School Uniforms, B.E. 2551. [in Thai]. (2008, 26 December). **Government Gazette**. No. 125 Special Section 195D. page 2-9.

Regulations of the Ministry of Education Regarding the Repeal of Regulations of the Ministry of Education Concerning the Hairstyle of Students of B.E. 2563 B.E. 2566. [in Thai]. (2023, 1 February). **Government Gazette**. No. 140 Special Section 23D. page 5.

Rinjani, R., & Bestari, P. (2020). Harmony Choir: Strengthening Nationalism Through the Activity of Singing National Song. In **2nd Annual Civic Education Conference (ACEC 2019)**. (p. 267-272). Zhengzhou: Atlantis Press.

Siddhisara, B. (2020). M.L. Pin Malakul and the Formation of the Royal Nationalism Networks in the Ministry of Education During 1947-1969. [in Thai]. **Journal of History**, **45**, 71-92.

Silbert, P., & Jacklin, H. (2015). “Assembling” the Ideal Learner: The School Assembly as Regulatory Ritual. **Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies**, **37**(4), 326-344.

Tepnarin, P. (2013). The Formation of Royal Nationalist Ideology, 1947-1967. [in Thai]. **Thammasat Journal**, **32**(1). 1-34.

Thammaboosadee, R. (2021). “Bad Student” and Story(re)Telling: The Displacement of Stories Through Language, Space and Body in a High-School-Student Movement in 2020 Thailand. [in Thai]. **Journal of Suan Sunandha Arts and Culture**, **1**(1), 87-107.

The Office for National Education Standards and Quality Assessment (Public Organization). (2024). **External Quality Assurance Framework (B.E. 2567-2571)**. [in Thai]. https://www.facebook.com/onesqa/videos/กรอบแนวทางการประกันคุณภาพภายนอก-67-71/1600128357416048/